

Lamár Erzsébet

Bevezetés a szubjektivitás filozófiájába

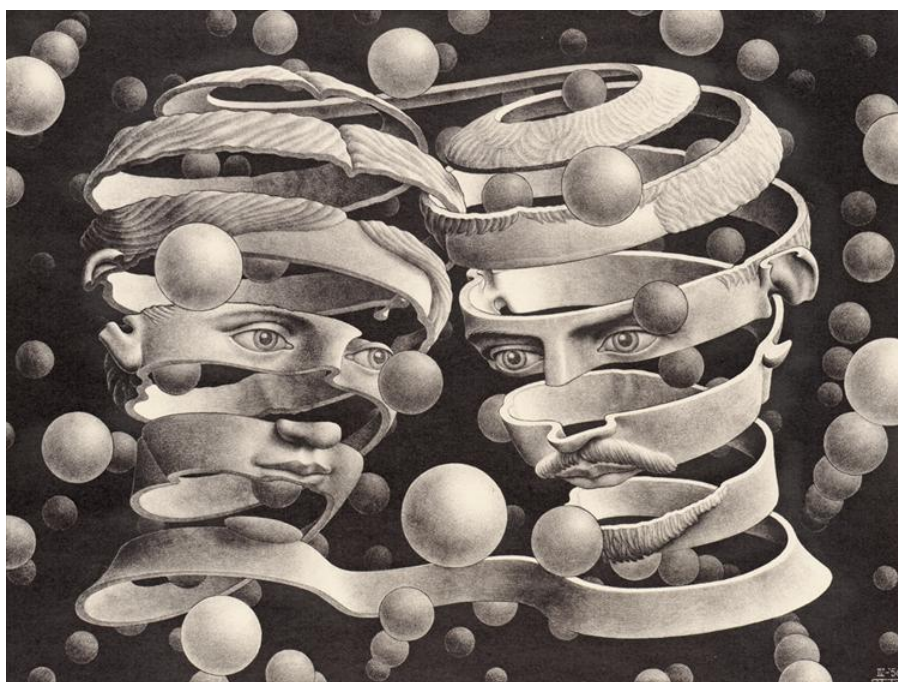
1. Bevezetés. A szubjektivitás kortárs problémája.

1. 2. Neurobiológiai kitekintés.

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

1.2. Bevezetés. A szubjektívitás kortárs problémája. Neurobiológiai kitekintés.

M. C. Escher:
Bond of Union

Antonio Damasio az emberi agy neurobiológiai aktivitását a megismeréssel való viszonyában vizsgálja. Szerinte a „kemény probléma” alapja egy paradoxon, miszerint a tudat keletkezésének magyarázatához előfeltételeznünk kell annak létezését, így tehát az elme egyszerre tárgya és szubjektuma is a vizsgálatnak. Ez az ellentmondás azonban felhívja a figyelmet egy lényegi különbségre: **az agy harmadik személyű nézőpontból is megfigyelhető, a tudat/elme viszont csak első személyű perspektívában tárul fel.** Az elme tehát nem monolit egység, hanem strukturális szintek sokasága jellemzi; és bár a legmagasabb szint biztosítja a reflexív eszköztárat, az elme egyszerre biológiai és mentális karakterű.

A tudatos elme-probléma két alapkérdése:

1. Hogyan jön létre az agyban vetített „film” [movie-in-the-brain], vagyis a különböző érzetadatok kompozit egysége? é
2. Honnan tudjuk, hogy a saját filmünket nézzük?

Az első kérdésre az idegtudomány és az agyi képalkotó technológia adhat választ, míg a második a **biológiai működések és a mentális aktusok kapcsolatára** kérdez rá. Utóbbit, mondja Damasio, az **agy „egyedi reprezentációs képessége”** (Damasio 1999:116) teszi lehetővé. Amíg ugyanis más szerveink nem utalnak magukon kívül másra, addig az agysejtek az emberi szervezet „térképészei”: ez az intencionalitás evolúciós magyarázata. Damasio úgy véli, a tudat hierarchikus struktúrájú: létezik egy ún. **„proto-én”**, mely a homeosztázis fenntartásáért és feltérképezéséért felel, de amelyet még **tudattalan tapasztalat** jellemez; egy **„mag-öntudat”**, az én pillanatnyisága, mikor az organizmus az agy által folyamatosan „gyártott” nonverbális reprezentációk révén tudatára ébred saját érzéseinek. Mivel a mag-öntudat pillanatnyi állapot, ezért nem igényel nyelvet, azonban szekvencialitása révén már narratív struktúrával bír. **A legfelső szint, a „kiterjedt” tudat a voltaképpeni „önéletrajzi én”**, amely a pillanatnyi állapot meghaladásával egyidejűleg, annak révén **konstituálódik**. A folyamatos fizikai és mentális tapasztalatokban is önmagára ismerő én már **verbális narratívában reflektál saját kiterjedt, azaz testi-szellemi létezésére**. A mentális aktus már eleve tartalmazza az arra vonatkozó információt, hogy annak „birtokosa” az organizmus, épp ezért nem tesszük fel ténylegesen soha a kérdést, hogy vajon valóban a saját filmünket nézzük-e. (Damasio 1999, 2000)

Az agy és az elme viszonyát vizsgálja **Daniel Dennett** is *Consciousness Explained* c. művében, melyben a tudat „kartezianus színház” modelljével szemben foglal állást, ahol az ego központi, elszigetelt pozícióból puszta megfigyelője saját, tudatos tapasztalatainak (homunculus-probléma/„movie in the brain”, ld. fent). Ezzel szemben Dennett az ún. **„többszörös vázlat”** modellt javasolja, melynek lényege, hogy mivel **az agy**

több, egymással kölcsönös függési viszonyban lévő területből/funkcióból áll, egy adott érzéki inger tehát többször, többféleképpen kerül feldolgozásra, ezek a folyamatok pedig az elmében egy történet többféle vázlatként reprezentálódnak, maga az elme/tudat tehát működésében konstituálódik. Dennett tehát a szubjektivitás operacionalista koncepciójának híve, egyik legtöbbet idézett kijelentése szerint a tudatos én pusztán absztrakció, egyfajta **narratív gravitációs középpont**. Az elsőszemélyű beszámolók tehát csak empirikus adatként, harmadik személyű perspektívából, azaz interszubjektíve vizsgálhatók; az általa javasolt módszert Dennett **„heterofenomenológiának”** nevezi. (Dennett 1991)

Dennett módszere alternatívát kínál a „magyarázati szakadék” áthidalására, az objektív tény és a szubjektív tapasztalat közti lehetséges kapcsolat megteremtésére, ami, ahogyan a kurzus során látni fogjuk, a szubjektivitás-probléma alfája és ómegája. A probléma analitikus megközelítésmódjának vázlatos ismertetésére azért volt szükség, hogy általa körvonalazzuk az előttünk álló feladatot: **ti. a szubjektivitás-probléma problematizálását.**

Irodalom:

- Damasio, Antonio R.: „How the Brain Creates the Mind.” In: *Scientific American* (1999) 281(6):112-7.
- Damasio, Antonio: *The Feeling of What Happens: Body and Emotion in the Making of Consciousness*. London: Heinemann, 2000.
- Dennett, Daniel: *Consciousness Explained*. New York/Boston/London: Back Bay Books/Little, Brown and Company, 1991.
- Dennett, Daniel: „The Self as a Center of Narrative Gravity” In F. Kessel, P. Cole and D. Johnson, eds, *Self and Consciousness: Multiple Perspectives*, Hillsdale: Erlbaum, 1992.

Ellenőrző kérdések:

1. Hogyan különbözteti meg egymástól Damasio az agyat és az elmét? Milyen kapcsolatban áll egymással a mag-öntudat és az önéletrajzi én?
2. Mi a Dennett-féle „heterofenomenológiai módszer” lényege?